

УДК 347.6:341.6

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2025.20>

А. Брага,

аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄС

Постановка проблеми. Актуальність проблематики захисту сімейних прав в Україні зростає в умовах глобалізації, коли дедалі більше сімей стикаються з впливом міжкультурних та міжнародних аспектів у формуванні правовідносин. Інтеграція України у світовий правовий простір, зокрема через ратифікацію міжнародних договорів, таких як Конвенція ООН про права дитини чи Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, створює необхідність адаптації національного законодавства до цих стандартів.

Захист прав та інтересів у сімейних правовідносинах є важливою складовою правової діяльності суб'єктів правозастосування, яка впливає на правові наслідки їхніх дій. Це обумовлює потребу в глибокому аналізі зазначеної проблематики, з урахуванням норм чинного законодавства та особливостей правозастосовчої практики.

Окрім того, міжнародна міграція, зростання кількості змішаних шлюбів, а також значна кількість українців, які проживають за кордоном, обумовлюють потребу у створенні правових механізмів, що враховують не лише національне законодавство, а й міжнародні аспекти захисту сімейних прав. Важливими стають питання врегулювання батьківських прав та обов'язків, визначення опіки над дитиною після розлучення, розподілу майна та реалізації права дитини на контакт з обома батьками.

Україна, як частина міжнародного правового співтовариства, має забезпечити баланс між захистом інтересів

громадян і дотриманням міжнародних правових стандартів. Це вимагає не лише удосконалення національного законодавства, але й підвищення ефективності судової системи у вирішенні сімейних спорів з міжнародним елементом.

У цьому контексті, Україна стикається з такими викликами як, різні підходи до сімейного права в міжнародному середовищі. Кожна країна має власні особливості правового регулювання, що ускладнює вирішення сімейних спорів з міжнародним елементом; недостатня інтеграція з правовими стандартами ЄС та попри проведені реформ, багато положень українського сімейного законодавства ще не відповідають практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); недостатня правова підтримка українських громадян за кордоном. Захист сімейних прав українців у міжнародних правовідносинах є складним через обмеження міжнародної правової допомоги.

Таким чином, розвиток і вдосконалення правових механізмів захисту сімейних прав в Україні є надзвичайно важливим, адже це стосується як національних, так і міжнародних аспектів. Це завдання охоплює не лише законодавчі ініціативи, але й забезпечення доступу до справедливої суду, а також ефективне виконання судових рішень.

Мета дослідження – комплексний аналіз особливостей захисту сімейних прав в Україні та деяких країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові праці з тематики захисту сімейних прав в Україні зосереджуються на проблемах адаптації національного законодавства до європейських стандартів, аналізі судової практики та вдосконаленні правового регулювання.

У сімейно-правовій доктрині захист сімейних прав розуміється як факультативна стадія реалізації цих прав, що включає застосування юрисдикційними органами або іншими компетентними суб'єктами (державними органами, нотаріусами, посадовими особами) заходів, спрямованих на усунення порушень чи загрози прав сімейного характеру. Основна мета – відновлення чи визнання порушених прав і законних інтересів, а також запобігання їх порушенням у майбутньому.

Захист передбачає сукупність заходів, які можуть включати як судову діяльність, так і процедури органів місцевого самоврядування або нотаріальних органів. Такі дії регламентовані нормами матеріального та процесуального права, залежно від сутності порушення. Наприклад, у процесуальному праві регулюються процедури розгляду справ про опіку, аліменти чи поділ майна, тоді як у матеріальному праві – зміст захищених прав і способи їх реалізації.

Форма захисту розглядається як діяльність уповноваженого органу або особи, що спрямована на охорону суб'єктивних сімейних прав через специфічну процедуру чи порядок. Зокрема, такі форми можуть бути процесуальними (судові рішення, нотаріальні дії) або позасудовими (медіація, укладення договорів). Як зазначає Л. Красицька, форми захисту – це комплекс організаційних заходів, що забезпечують дотримання прав через ухвалення правових рішень і контроль за їх виконанням [1, с. 237].

Класифікація форм захисту сімейних прав варіюється залежно від того, хто здійснює захист і які спо-

соби залучені: від державних органів до самостійного захисту особою своїх прав.

У сімейно-правовій доктрині розуміння «способів захисту сімейних прав» охоплює різні підходи, що базуються на категоріях «форма захисту», «засіб захисту», «об'єкти захисту» і «підстави захисту». Способи захисту найчастіше визначаються як заходи, спрямовані на визнання, відновлення чи усунення загрози порушення прав або інтересів. Водночас, вони застосовуються у визначеній законодавством процесуальній формі та залежно від конкретного об'єкта.

Науковці по-різному трактують це поняття. Г. Чурпіта зосереджується на судовій діяльності, підкреслюючи, що способи захисту включають примусові заходи, передбачені законом або договором, для відновлення прав і забезпечення захисту від правопорушників. Вона чітко розділяє способи захисту та засоби, акцентуючи на процесуальних особливостях [2, с. 125].

З. Ромовська пропонує чітке розмежування понять: спосіб захисту – це міра державного примусу, що забезпечує досягнення правового результату, тоді як засіб захисту – це правовий інструмент, через який відновлюється правовий стан. На її думку, способи захисту можуть застосовуватися як реакція на порушення прав або для дотримання правопорядку [3, с. 206].

Таким чином, у науковій літературі поняття способів захисту сімейних прав має широкий спектр трактувань, що охоплює як примусові заходи, так і процесуальні механізми. Незважаючи на розбіжності в підходах, усі вони спрямовані на досягнення одного результату – забезпечення прав і законних інтересів учасників сімейних правовідносин, їх відновлення та захист.

К. Глиняна у своїй статті провела детальний порівняльний аналіз сімейного законодавства України та Англії.

нощі у вирішенні сімейних спорів, особливо щодо опіки над дітьми чи розлучення, адже підходи до тлумачення норм суттєво відрізняються.

Не менш актуальною проблемою є виконання судових рішень. Українські суди можуть ухвалювати рішення щодо повернення дитини або стягнення аліментів, але ці рішення часто не визнаються або не виконуються за кордоном. Це обумовлено обмеженістю двосторонніх договорів про правову допомогу та різними правозастосовними підходами у країнах. Навіть ратифікація Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей не завжди гарантує ефективність виконання рішень, оскільки процедури в окремих країнах можуть бути занадто тривалими або формалізованими.

Проблеми міжнародного викрадення дітей є одними з найгостріших у цій сфері. Часто один із батьків вивозить дитину до країни, яка не є учасником Гаазької конвенції. У таких випадках повернення дитини до України стає складним і тривалим процесом, особливо якщо місцеві суди підтримують громадянина своєї держави.

Ще однією проблемою є правовий статус одностатевих партнерств. В Україні такі шлюби не визнаються, що ускладнює вирішення майнових, батьківських і спадкових питань для українських громадян, які проживають у країнах, де такі партнерства є законними.

Додатковим бар'єром є культурні та мовні відмінності. Часто громадяни України не мають доступу до правової допомоги через незнання мови або відмінності у правових процедурах. Це створює додаткові труднощі у захисті їхніх прав.

Таким чином, міжнародний захист сімейних прав українських громадян потребує активізації співпраці з іншими державами, укладення нових двосторонніх угод, гармонізації національного законодавства

з міжнародними стандартами та створення механізмів підтримки громадян у транскордонних справах. Це забезпечить ефективніший захист прав українських сімей у глобалізованому світі.

Судова практика ЄСПЛ демонструє значний вплив на розвиток та забезпечення стандартів захисту сімейних прав у країнах-учасниках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. Особливо важливим є тлумачення Статті 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя.

Право дітей та батьків на спілкування у 2023 році ЄСПЛ ухвалив рішення у кількох справах, пов'язаних із порушеннями контактів між батьками та дітьми. Наприклад, у справі про міжнародне викрадення дитини Суд наголосив на необхідності забезпечення балансу між найкращими інтересами дитини та правами батьків на спілкування. ЄСПЛ також зазначив, що держави мають зобов'язання запобігати розриву зв'язків між дітьми та батьками, якщо це не є необхідним для їхньої безпеки.

У справі «Hadder v. Austria» (2023) [7] ЄСПЛ постановив, що обмеження контактів між батьками і дитиною через недостатні підстави є порушенням статті 8 Конвенції. У цьому рішенні наголошено, що держави мають забезпечити доступ батьків до дітей, якщо це не суперечить інтересам дитини.

У рішенні про викрадення дитини одним із батьків ЄСПЛ підтвердив, що неефективність державних органів у виконанні рішень щодо повернення дитини порушує право на повагу до сімейного життя. Такі справи зобов'язують держави забезпечувати оперативне виконання судових рішень у міжнародних сімейних спорах.

У справі «X. v. France (2023)» [8] ЄСПЛ зазначив, що ефективність механізмів повернення дитини в разі викрадення одним із батьків має бути пріоритетом для держав. Повільне

туту медіації у сімейних справах, створюючи для цього законодавчу базу та розвиваючи відповідні професійні спільноти.

Сімейна медіація – це гнучкий механізм вирішення різноманітних сімейних конфліктів, який можна адаптувати під унікальну ситуацію кожної сім'ї обов'язків сторін, а також для складання акта обстеження умов життя дитини [10, с. 28].

Медіативна форма захисту прав та інтересів у сімейних правовідносинах передбачає використання можливостей медіації – процедури врегулювання суперечок за участю незалежного посередника [11; 12, с. 138].

Батьківські права у складних сімейних ситуаціях – СЄП у 2023 році виніс рішення, що вважають порушенням, коли національні суди недостатньо враховують права батьків, яких позбавляли опіки через необґрунтовані підстави. ЄСПЛ зауважив, що в таких справах держава має гарантувати дотримання принципу пропорційності між захистом інтересів дитини і правами батьків.

Сімейне законодавство України є динамічною правовою сферою, яка потребує постійного вдосконалення для забезпечення відповідності сучасним соціальним реаліям і європейським стандартам. Аналіз європейського досвіду свідчить про низку прогресивних підходів, які можуть бути інтегровані в національну правову систему.

Одним із ключових напрямів вдосконалення є забезпечення балансу між інтересами сторін у сімейних спорах. У європейських країнах значна увага приділяється примиренню подружжя через процедури медіації, що дозволяє уникати тривалих судових процесів і знижує рівень конфліктності. Україні слід впроваджувати більш широке використання інсти-

Висновки. Отже, звернення до європейського досвіду захисту прав у сімейних правовідносинах дозволить підвищити ефективність сімей-

ного законодавства України, забезпечити його відповідність європейським стандартам і посилити захист прав усіх учасників сімейних правовідносин. Для цього необхідно адаптувати українське законодавство з урахуванням передового європейського досвіду.

Цей процес має включати кілька важливих аспектів. По-перше, слід забезпечити належне правове регулювання транснаціональних сімейних відносин. Зростання міграційних процесів і створення міжнародних сімей потребують інтеграції норм, які визначають порядок вирішення спорів щодо опіки над дітьми, виплати аліментів та поділу майна на основі принципів взаємного визнання судових рішень між державами. Україна повинна активніше приєднуватися до міжнародних конвенцій, зокрема Гаазької конвенції про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей, та забезпечити ефективне їх виконання в національній практиці. По-друге, потребує уваги питання захисту прав дітей у контексті міжнародного усиновлення. Європейські стандарти спрямовані на максимальне забезпечення безпеки дитини та її права на сімейне виховання. Україні доцільно вдосконалити процедури міжнародного усиновлення, зокрема посилити контроль за дотриманням прав дитини під час цього процесу і запровадити постійний моніторинг умов її життя в прийомній родині. По-третє, важливо покращити механізми захисту сімейних прав громадян України за кордоном. Для цього необхідно розширити можливості консульських установ у підтримці громадян, які опинилися у складних сімейних ситуаціях за межами країни. Сюди належить надання юридичної консультації, допомога в реалізації судових рішень та співпраця з органами юстиції інших держав.

Також важливо гармонізувати норми про шлюбні договори, які регулюють відносини подружжя у разі проживання у різних юрисдикціях.

Зокрема, слід передбачити чіткі правила щодо вибору застосовного права та визнання таких договорів у міжнародному масштабі.

Зазначені заходи сприятимуть посиленню захисту прав громадян, інтеграції України в європейський правовий простір і зміцненню довіри до національної правової системи.

Стаття спрямована на комплексний розгляд проблеми захисту сімейних прав в Україні, з акцентом на потребі вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейських стандартів і міжнародних зобов'язань держави Україна. Визначено сутність поняття захисту сімейних прав. Зазначено, що це не тільки юридичний механізм відновлення порушених прав, а й цілісна система засобів, форм та способів, яка має бути ефективною, доступною та орієнтованою на дотримання прав людини. Також, у рамках статті, проаналізовано основні форми захисту сімейних прав а саме – судову та позасудову, виокремлено способи захисту, що застосовуються у практиці вирішення сімейних спорів. Особливу увагу приділено теоретичному розмежуванню категорій «спосіб захисту» та «засіб захисту», що є ключовим для правильного застосування норм права та забезпечення правової визначеності. У статті проведено порівняння сімейного законодавства України та Великобританії, виявлено їх спільні риси та ключові відмінності. Під час дослідження також виявлено істотні розбіжності у підходах до таких питань, як опіка над дітьми, розподіл майна подружжя, а також законодавче врегулювання прав одностатевих пар. Значна увага приділена міжнародному аспекту захисту сімейних прав, зокрема проблематиці визнання та виконання рішень іноземних судів, що є особливо акту-

methods, which should be effective, accessible, and focused on respecting human rights. Also, within the framework of the article, the main forms of protecting family rights are analyzed, namely – judicial and extrajudicial, and the methods of protection used in the practice of resolving family disputes are highlighted. Special attention is paid to the theoretical distinction between the categories of "means of protection" and "remedy", which is key for the correct application of legal norms and ensuring legal certainty. The article compares the family legislation of Ukraine and the UK, identifies their common features, and key differences. The study also revealed significant differences in approaches to such issues as child custody, division of marital property, and legislative regulation of the rights of same-sex couples. Considerable attention is paid to the international aspect of the protection of family rights, in particular, the issue of recognition and enforcement of decisions of foreign courts, which is especially relevant in the context of the growth of the number of international family disputes. The impact of the practice of the European Court of Human Rights on the formation of legal positions in Ukrainian courts and the development of national family law is revealed. The author emphasizes the need to introduce the institution of family mediation as an effective tool for pre-trial conflict resolution, as well as the expediency of specialized judges who consider cases in the field of family law. The author notes that such measures will contribute to improving the quality of law enforcement, reducing the burden on the judicial system, and ensuring better protection of the interests of children and vulnerable categories of citizens. The importance of harmonizing legal norms to ensure a uniform approach to the protection of rights in international

Braha A. Peculiarities of family rights protection in Ukraine and some EU countries

The article is aimed at a comprehensive consideration of the problem of protecting family rights in Ukraine, with the emphasis on the need to improve national legislation, taking into account European standards and international obligations of the state of Ukraine. The essence of the concept of protecting family rights is determined. It is noted that this is not only a legal mechanism for restoring violated rights, but also a holistic system of means, forms, and

and national contexts is highlighted. It is emphasized that further reform of domestic legislation must take into account the needs of society and Ukraine's international legal obligations.

Key words: family rights, Ukraine, ECHR, court decisions, mediation, harmonization, legislation.

Література:

1. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.
2. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства. Дис.докт.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2016. 479 с.
3. Ромовська З. В. Українське сімейне право. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
4. Глиняна К.М. URL: <https://surl.li/qzvsej> (дата звернення: 17.11.2024).
5. Логвінова М. В. Сімейні суди vs судді з розгляду справ, що виникають із сімейних правовідносин : досвід Великобританії як інструмент реформаторських тенденцій в Україні. Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни : збірник тез всеукраїнського круглого столу «Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни» (м. Хмельницький, 25 листопада 2023 року). С. 69–75.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.11.2024).
7. Hadder v. Austria. 2023. URL: <https://surl.li/scxteo> (дата звернення: 17.11.2024).
8. X. v. France. 2023. URL: <https://www.humanrightsguide.md/en/case-law/x-v-france> (дата звернення: 17.11.2024).
9. Fedotova and Others v the Russian Federation. URL: <https://surl.li/cueziy> (дата звернення: 17.11.2024).
10. Тімуш І. Захист особистих немайнових прав батьків як учасників сімейних правовідносин. Молодий вчений. 2020. № 1. С. 26–29.
11. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. Відомості Верховної Ради. 2022. № 7. ст. 51.
12. Яремко О. М. Транскордонна сімейна медіація : досвід іноземних держав і України. Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. 2024. № 8. С. 138–140.